

[S024x001]

OLDEFARS NYTÅRSAFTEN 1850

Jens Rasmussen
December 2020

Forord

Mine to oldefædre på min mors side døde for over hundred år siden. De var begge fra landet i Sønderjylland og blev født dengang området var en del af hertugdømmet Slesvig. Deres baggrund var forskellig, eftersom den ene, Asmus Jochimsen, kom fra en tysksproget familie som var indvandret fra Angeln sydøst for Flensburg i 1820'erne, og den anden, Peter Petersen Mortensen, kom fra en dansksproget og dansksindet familie med rødder omkring Haderslev.

Det følgende handler om Asmus som blev født i 1828 og døde i 1907 i Ustrup i Vedsted Sogn. I 1848 udbrød der krig i hertugdømmerne Slesvig og Holsten, og i 1849 meldte Asmus sig frivilligt til at kæmpe i krigen. Krigen sluttede formelt den 31. december 1850, og på denne krigen sidste dag var Asmus med i krigen sidste slag.

Krigens baggrund

Efter Napoleonskrigene, som sluttede i 1815, bestod den enevældige danske konges helstat af selve kongeriget (næsten som det nuværende Danmark), hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg, Færøerne, Island og Grønland samt De Vestindiske Øer. Kongen var hertug i hertugdømmerne, men Holsten var fra gammel tid medlem af det løst organiserede tyske forbund. I 1840'erne voksede ønsket om en fri forfatning både i kongeriget og i hertugdømmerne. Men hvor tilhængerne af en fri forfatning i begyndelsen kunne samarbejde, delte de sig efterhånden i to grupper med forskellige mål: I København ønskede man at den fri forfatning skulle omfatte kongeriget forenet med Slesvig, medens tilhængerne i hertugdømmernes hovedby, Kiel, talte for en fri forfatning for et samlet Slesvig-Holsten (S-H), og at S-H skulle være en del af Det Tyske Forbund.

(Lauenborg nævnes ikke mere i det følgende. Området var kommet til den danske konge i 1815 som erstatning for hans afgivelse af Norge, men ingen af parterne havde nogen særlig historisk eller følelsesmæssig tilknytning til dette hertugdømme.)

I foråret 1848 udbrød der revolutioner i mange europæiske stater. Samtidigt var der kommet en ny konge, Frederik VII, i Danmark, og både i København og i Kiel følte man at tiden nu var kommet til at enevælden skulle afløses af en fri forfatning. Det lykkedes ikke at forene de to modstridende holdninger til Slesvigs status, og den 24. marts 1848 brød oprøret ud i hertugdømmerne hvor der blev dannet en regering som hurtigt satte sig i besiddelse af fæstningen i Rendsburg, den stærkeste fæstning i hertugdømmerne.

Fig. 1 Kort over hertugdømmerne omkring 1848. De indrammede områder ved Ribe og Tønder hørte under den danske konge.

Samtidig med at man i København begyndte at forberede en fri forfatning med kongens billigelse, besluttede kongen og hans regering at nedkæmpe oprøret i hertugdømmerne, og de første kampe stod i april 1848. På dansk side var det meste af kongens hær og hele flåden. De europæiske konger var alle skræmte over revolutionerne, og den Svensk-Norske konge og den russiske tsar støttede Danmark med hhv. landstyrker i reserve og støtteskibe. Størstedelen af de menige i Rendsburg og en del af officererne støttede oprøret og dannede grundstammen i den S-H'ske hær, medens de øvrige fik lov til at forlade S-H. Desuden bestod oprørshæren af frivillige fra S-H og efterhånden også fra de tyske stater. Mange af de tyske stater sendte også regulære tropper til at støtte S-H's hær, især den største af de tyske stater, Preussen. S-H rådede ikke over nogen egentlig flåde.

Krigens forløb

De følgende kampe mellem kongeriget og oprørshæren med dens hjælpetropper varede nogle måneder hvorefter man indgik en våbenhvile. Slesvig blev herefter administreret i fællesskab, og Holsten var under S-H'sk forvaltning. Allerede i efteråret 1848 blev der vedtaget en fri forfatning for S-H. Den var meget moderne for sin tid og inspireret af de norske og belgiske forfatninger fra hhv. 1814 og 1830. Karl Marx fulgte interesseret oprøret og regnede de S-H'ske soldater med til de revolutionære i en opgørelse over antallet af reaktionære og revolutionære soldater på de to sider i et kommende opgør i Europa mellem enevælde og frihed. Han beskrev også S-H's forfatning som 'den mest demokratiske som nogen sinde er affattet på det tyske sprog.'

I foråret 1849 begyndte Danmark krigen igen, og det var på det tidspunkt Asmus meldte sig til S-H's hær. Efter nye kampe blev resultatet af yderligere forhandlinger at de tyske hjælpetropper efter russisk pres blev trukket ud af krigen. S-H'erne måtte altså kæmpe videre alene med soldater fra S-H og frivillige fra de tyske stater.

Et afgørende slag mellem Danmark og S-H'erne fandt sted på Isted Hede den 26. juli 1850 med deltagelse af 37.500 danske og 26.800 soldater fra S-H. Slaget var fra tidlig morgen præget af forvirring på grund af regn, tåge og krudtrøg. Ingen af hærledelserne kunne overskue slagets gang, og sent om eftermiddagen trak de S-H'ske soldater sig tilbage til fæstningen i Rendsburg. De danske soldater indtog den rømmede by Schleswig og rykkede frem til en stilling langs det gamle voldanlæg Dannevirke fra Slien til floden Trene og herfra videre mod Nordsøen.

Begge parter mistede i slaget ca. 10% af styrken som døde, sårede og tilfangetagne; men danskerne anså det for en sejr, fordi den S-H'ske hær trak sig først tilbage. Den S-H'ske hær blev dog ikke omringet og nedkæmpet.

På forhandlingsfronten skete der kort efter et gennembrud: 2. august 1850 enedes England, Frankrig, Rusland, Sverige og Danmark om at den danske helstat med kongeriget og hertugdømmerne fortsat skulle bestå under den danske konge. Senere tilsluttede Preussen og Østrig sig aftalen. Aftalen betød for S-H'erne at hertugdømmerne skulle tilbage under enevældet, fordi den danske grundlov fra 1849 ikke gjaldt for hertugdømmerne. Aftalen betød også at hertugdømmerne ikke blev knyttet samlet til det tyske forbund. Men Danmark måtte heller ikke knytte Slesvig til kongeriget som oprindeligt ønsket fra dansk side.

Fig.2. Menig soldat i den Slesvig-Holstenske hær

S-H'erne havde stadig militær kontrol over Holsten og over Slesvig op til Dannevirkestillingen, og de var ikke indstillet på at give op. Hele efteråret forsøgte S-H'erne ved større og mindre fremstød bl.a. mod Frederiksstad at gennemtvinge et militært gennembrud; men sidst på året blev der truet med militært indgreb fra de tyske stater hvis S-H'erne ikke opgav kampen, aflyste den frie forfatning og nedlagde regering og forvaltning senest ved indgangen til 1851. På det tidspunkt bestod den S-H'ske hær af ca. 42.000 mand og var af omfang som den danske.

Nytårsaftensdag 1850

Den var med udsigt til en afslutning af drømmen om et frit S-H at man i hærledelsen besluttede sig for et aller sidste angreb på de danske stillinger ved Dannevirke. Formålet med angrebet var vel kun at vise omverdenen at S-H'erne ikke var slået militært. Man havde kun nødtvungent overgivet sig, fordi forbundsfællerne i det tyske forbund havde svigtet S-H'ernes sag.

Angrebet fandt sted i området vest for Eckernförde på den del af Dannevirke som hedder Østervolden, og som stadig kan ses i dag i landskabet som en to meter høj vold. De danske soldater lå spredt i fremskudte stillinger bl.a. ved herregården Möhlhorst, og S-H'erne angreb med nogle hundrede mand og et par kanoner. Og her var Asmus med.

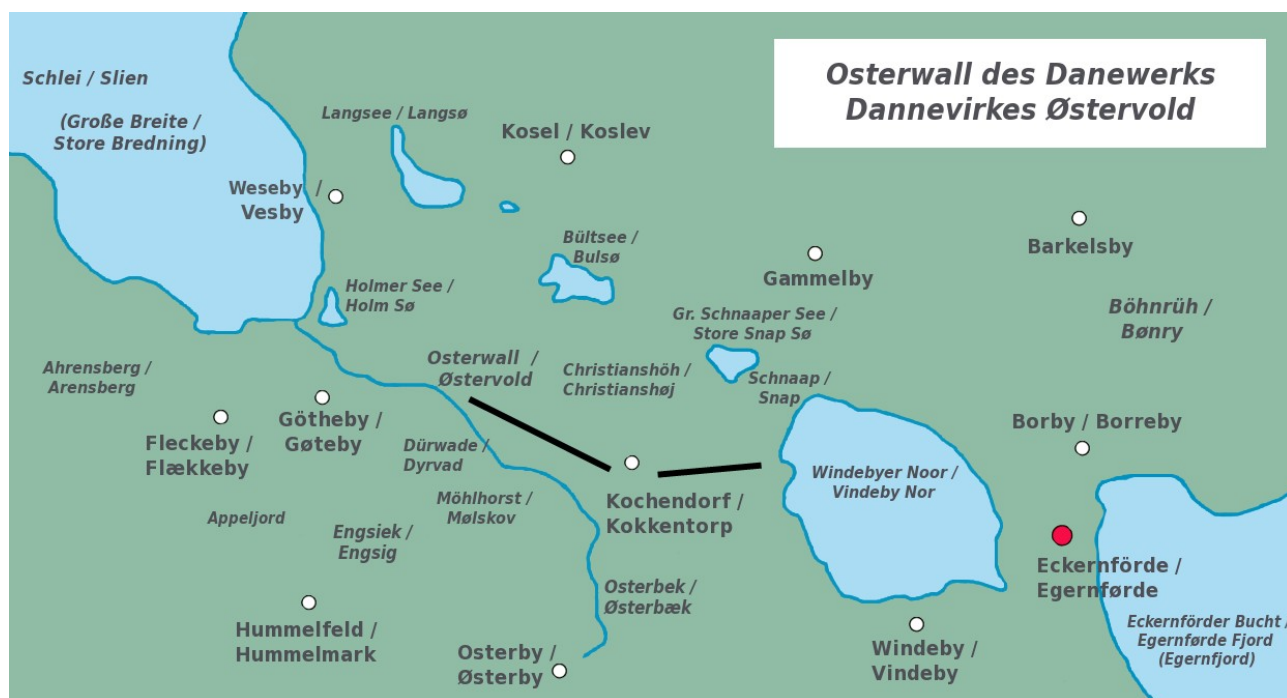

Fig. 3 Sted for kampene 31.12.1850 Möhlhorst herregård ligger lige vest for Kochendorf

Forløbet af kampene er kort beskrevet i den officielle indberetninger:

I den danske indberetning om den såkaldte fægtning står at fjendtlige styrker foretog et opklarende angreb (rekognoscering). Möhlhorst blev indtaget af S-H'erne hvorfra de kunne beskyde de danske løbegrave nord for herregården. Men da herregården blev skudt i brand af danske forstærkninger, trak angriberne sig tilbage efter en times kamp. De danske tab var én dræbt officer, løjtnant C.E. Dalgas og 5 dræbte soldater. Desuden blev 25 danske soldater taget til fange. De tyske tab var én officer og 21 sårede hvoraf en del senere døde.

I den S-H'ske indberetning står at S-H'ske styrker kæmpede en vellykket rekognosceringskamp ved Möhlhorst, og de angivne tab på begge sider svarer i øvrigt til de danske opgivelser.

En mere engageret skildring af begivenheden fås i et brev fra én af salmedigteren Grundtvigs to sønner som var officerer på dette frontafsnit. Begge sønner overlevede krigen, og den ene, Svend, blev senere kendt som den førende folkeviseforsker. Den anden, Johan, skrev et par dage efter kampen hjem til familien. I brevet beklager han at han ikke havde kommandoen under angrebet da han og Dalgas netop den dag havde byttet poster, og han er fuld af medfølelse med Dalgas' familie som havde mistet en anden søn et par måneder før. Den tredje og yngste søn, Enrico, blev senere kendt som Hedens Opdyrker, og en statue af ham kan stadig ses i Århus for enden af Dalgas Avenue.

Johan fortæller hvad han har hørt om kampene fra andre. S-H'erne havde fx forsøgt et udfald fra herregården nordpå mod de danske stillinger; men den officer der løb forrest blev straks skudt, og der var derfor ikke nogen der havde lyst til at følge hans 'Vorwärts, vorwärts!'

Hvor Asmus var under angrebet, ved vi ikke noget om, men hans søn, August, skriver i familiekrøniken: 'Den 31. december 1850 var fægtningen ved Mölhorst og Kochendorf herved kom far gentagne gange forbi ejendommen i Schnaap, dengang vidste han ikke, at vores gode mor gik og frygtede sammen med hendes forældre for deres ejendom'. Schnaap Mühle eller på dansk Snap Mølle lå få km øst for Möhlhorst, og der boede Friederikke Elisabeth som Asmus senere blev gift med. Hun var da kun 17 år, og hun skulle tre dage efter fejre sin 18 års fødselsdag. Hendes far, Claus Christian Bevensee, var møller og af en indvandret møllerfamilie fra Mecklenburg.

Kampens betydning

I dansk historieskrivning nævnes kampen sjældent. Efter kampene ved Isted og Frederiksstad var danskerne så sejrberusede at de helt så bort fra at S-H'erne ikke var slået militært, og at de fortsat havde besat en stor del af kongens landområde. Som oven for nævnt måtte Danmark have hjælp fra Det Tyske Forbund for at få afvæbnet S-H'erne i løbet af februar 1851.

Danmark fik heller ikke løst sit problem med Slesvigs tilhørsforhold, og da man i 1863 forsøgte at løse dette problem i strid med aftalen med stormagterne fra 1850, løb Danmark sejrssikkert ind i næste krig mod en knusende overmagt. Den tabte krig i 1864 betød at den danske konge måtte afgive alle hertugdømmer til sejrherrene.

Følgen heraf blev et langvarigt had i Danmark mod tyskere i almindelighed og mod S-H'ere i særdeleshed. Sidstnævnte og deres oprørsbevægelse blev søgt skrevet ud af historien, og på mindsten over faldne ville man ikke engang skrive 'faldne S-H'ske soldater', men i stedet 'faldne Slesvigere og Holstenere'. Desuden har man på ingen måde dyrket mindet om den S-H'ske frie forfatning, og selv i dag kan den ikke opdrives i en dansk oversættelse.

For N.F.S. Grundtvig betød oprøret og hans to sønners deltagelse i krigen at hans tyskerhad bl.a. kom til udtryk i digtning af krigssange som nedenstående skillingstryk hvor han om fjenderne skriver: 'thi Folk som Fluere vi slaae nu ihjel, naar selv de dem give i Fare' og slutter verset med: 'Du danske Rytter! I Sadlen sid fast og lad det i Tydskerne knage!' Det er den anden oldefars familie som har anskaffet sig og opbevaret skillingstrykket. Familien havde dårlige erfaringer fra krigen hvor forskellige hærstyrker havde krævet forplejning og foder til hestene, men kun betalt med rekvisitionssedler som ikke blev indfriet af myndighederne senere.

Fig. 4 Skillingstryk trykt i Haderslev 1849 med to viser af N.F.S. Grundtvig

For S-H'erne betød kampen ikke andet end et plaster på sorgen over at oprøret og den enorme indsats over næsten tre år havde været forgæves. Man har givetvis også været stolt over at kunne tage så mange soldater til fange. Hvis man skal bruge en nutidig parallel fra amerikanske film, har S-H'erne nok ønsket at blive mindet med vendingen: 'De døde med støvlerne på'.

Afslutning

Om Asmus og hans vej hjem fra krigen og tilbage til dagligdagen i Ustrup har jeg skrevet i min bacheloropgave på historiestudiet på Aarhus Universitet. Han overtog fødegården og blev gift og blev far til syv børn, hvoraf den ene var min morfar, August. Asmus fortalte gerne børnene om krigens tid, og det er August som har skrevet hovedpunkterne ned, så jeg har været motiveret for at dykke ned ind i begivenhederne dengang.

Hvad hvis nu Asmus var faldet i kampen den 31. december 1850? Det havde ikke betydet noget som helst for krigens udfald, og gården derhjemme ville blive ført videre af en af de to yngre brødre. Men Asmus var ikke blevet stamfader til en familie med 73 efterkommere hvoraf mange stadig lever spredt i det nuværende Danmark og Sydslesvig.

Og dette skrift var ikke blevet skrevet...